

تبیین و بازتولید قدرت‌های مؤثر بر افزایش کیفیت حضور پذیری بانوان با رویکرد ایرانی-اسلامی (مطالعه موردی: فضای شهری پیرامون بقاع متبرکه)*

مهندس حمید پورحسین روشن**، دکتر محمد رضا پورجعفر***، دکتر حمیدرضا صارمی****

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۰۴/۲۲ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۸/۰۸/۱۳

چکیده

فضاهای شهری اطراف بقاع متبرکه به دلیل ماهیت دینی-آیینی خود بستر مناسبی جهت حضور امن و آزادانه بانوان فارغ از نگرش‌های جنسیتی ایجاد کرده است. هدف این پژوهش تبیین کیفیات موجود در فضاهای شهری خاص (بقاع متبرکه) و مؤلفه‌های موجود در آن‌ها از منظر نظام ادراکی-معنایی بانوان بوده تا در این راستا به تبیین ویژگی‌هایی جهت حضور مطلوب بانوان در فضاهای مختلف دست‌یافت. روش‌شناسی کلی فرآیند پژوهش، «روش تحقیق کیفی» بوده است. یافته‌های کیفی مطالعه با بهره‌گیری از نظریه زمینه‌ای نشان داد که هشت مؤلفه‌ی ناظر کل، احترام به فضا، قلمرو ذهنی پنهان فضا، ترس از انجام خطا، امید به تشویق، بعد آموزش محور فضا و محرمیت به‌عنوان قدرت‌های مؤثر برافزایش حضور پذیری زنان مؤثرند. مقوله هسته این بررسی نیز «بازتولید معانی ایمانی و آیینی در فضاهای مذهبی و تأثیر آن بر کیفیت حضور پذیری زنان در فضا» هست.

واژه‌های کلیدی

بانوان، حضور پذیری، روش تحقیق کیفی، نظریه زمینه‌ای، فضای شهری اطراف بقاع متبرکه.

*این مقاله برگرفته از رساله دکتری نگارنده اول در رشته شهرسازی با همین عنوان است که تحت راهنمایی دکتر محمدرضا پورجعفر و مشاوره دکتر حمیدرضا صارمی در دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس انجام شده است.

**دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، گروه شهرسازی، دانشگاه تربیت مدرس تهران.

Email: hamid.pourhosein@modares.ac.ir

***استاد، دانشکده معماری و شهرسازی، گروه شهرسازی، دانشگاه تربیت مدرس تهران. (مسئول مکاتبات) Email: pourja_m@modares.ac.ir

****دانشیار، دانشکده معماری و شهرسازی، گروه شهرسازی، دانشگاه تربیت مدرس تهران. Email: saremi@modares.ac.ir

مقدمه

آن مفاهیم را بیشتر از چارچوب خانه ببیند. از این رو حضور بانوان در فضا، حضور امن و آموزش محور کودکان را از سویی و حضور حمایت شونده از سالمندان و کم توانان را به فضاهای شهری وارد می کند (Kern & Wekerle, 2008). در این میان فضاهای میانه ای چون فضاهای مذهبی جزء فضاهای شهری هستند که هدفمند و دلیل یک رفتار جمعی هستند و از این رو آزادی جنسیتی بیشتری را در خود دارا هستند. ماهیت کمتر جنسیتی شده ای این فضاهای شهری، هم به زنان و هم به مردان آزادی تحرک بیشتر و اجازه بروز طیف وسیع تری از رفتارها را می دهد (شکل ۱). اگرچه باید این نکته را در نظر گرفت که بازه استفاده زنان از چنین فضاهایی عام نخواهد بود. فضاهای مذهبی جزء فضاهای معماری و شهری هستند که در آن تعریفی برابر برای حضور مردان و زنان وجود داشته است. استفاده کنندگان فضا با وجود ایمان و باورهای خود می توانند در فضا حضور داشته باشند. وجود شرط ایمان برای حضور سبب شده تا فضاهای مذهبی در بسیاری از مراحل تاریخی و با وجود محدودیت های موجود برای زنان، همیشه فضایی امن برای حضور جمعی و فردی زنانه باشد. از سویی دیگر وجود بار معنایی مکان های مذهبی سبب تغییر رفتارهای استفاده کنندگان مرد در فضا شده است. ابعاد ارزشی موجود در چنین مکان هایی سبب خودکنترلی های رفتاری مردان شده است. مردان در چنین فضاهایی بسیاری از رفتارهایی را که در فضاهای دیگر شهر رخ می دهد، نکویده می دانند. رفتارهایی که در بسیاری موارد سبب ساز احساس ناامنی در فضا و کاهش حضور بانوان در فضا است.

تحقیق پیشرو با استفاده از روش تحقیق کیفی سعی بر این داشته تا بتواند با ورود به عمیق ترین لایه های ادراکی، دلایل حضور آرام و پذیرنده زنان در فضاهای متبرکه را تبیین نموده و با استخراج اصول کاربردی از مصاحبه های کیفی و ترکیب محتوای این آموزه ها با هم به فرایندی مستتر در این فضاها دست یابد. باید توجه نمود که چنین رفتار و ادراک ژرفی در ظرف زمان و مکان خویش محدود گشته است. بدین جهت لازم خواهد بود تا با کشف کیفیات و تعاریف مستتر در چنین فضاهایی به گسترش رفتار هوشمند فضا و متعاقباً حضور پذیری دیگرگون بانوان در فضای شهری دست یافت. از سوی دیگر با ورود هجمه های فرهنگی جدید می توان تحقیق پیش رو و رویکرد آن را پررنگ تر دید. چه اینکه تنها با نقد و بررسی اصول و دیدگاه های در حال ظهور فعلی و در مقابل آن با بهره گیری از ابعاد فرهنگی موجود در بطن رفتارهای اجتماعی می توان به ایجاد یک امنیت اجتماعی متناسب با نوع نگاه ایرانی-اسلامی زنان جامعه و نحوه حضور پذیری فعال ایشان در بسترهای ارزشمند موجود کمک نمود. مطالعات داخلی و خارجی متعددی در خصوص جنسیت و ادراک

فضاهای عمومی مکانی برای رفع نیازهای روزمره و زندگی عمومی در شهرها هستند. این فضاها در طول زمان و بر اساس شرایط اجتماعی-اقتصادی و فرهنگی تغییر می یابند (Johnson & Miles, 2014). مفهوم فضای شهر با مفهوم ساختار فضایی شهر ارتباطی ناگسستگی دارد و از آنجا که این ساخت در سیر تحول تاریخی خود دگرگون شده و معنا می شود، فضای شهری نیز تغییر یافته و معانی متفاوت می پذیرد (Vaious & Lykogianni, 2006). فضاهای شهری در شکل گیری تصویر ذهنی افراد از شهر مؤثر بوده و نباید تأثیر نامطلوبی بر جا بگذارند علاوه بر آن وظیفه بسترسازی مناسب برای افزایش تعاملات اجتماعی را نیز بر عهده دارند. بدین اعتبار می توان فضای عمومی شهری را ابزاری جهت تقویت ارتباطات اجتماعی شهر، مکانی جهت رویارویی و هماهنگی الگوهای رفتاری شهروندان به حساب آورد. فضای شهری به مفهوم صحنه ای است که فعالیت های عمومی زندگی شهری در آن ها به وقوع می پیوندد (Sweet & Ortiz, 2015). با توجه به تعریف ارائه شده می توان دریافت که امکان حضور در فضاهای عمومی برای همه گروه ها فارغ از جنسیت، سن، سطح درآمد، شغل و ... امری ضروری است و بالطبع حضور زنان در فضاهای عمومی نیز به عنوان گروهی اجتماعی و بهره مند از حقوق شهروندی از این قاعده مستثنا نیست (Fenster, 2005). مطلوبیت یک فضای شهری به توانایی پاسخگویی فضا به نیاز استفاده کنندگان آن بستگی دارد. با وجود اینکه زنان نیمی از جمعیت شهرها را تشکیل می دهند، در طراحی و ساخت فضاهای شهری به نیاز این گروه چندان توجه نشده است. به طور کلی زنان به واسطه ویژگی های خاص شخصیتی و نقش اجتماعی مراقبت از کودکان، کهن سالان بیماران در ارتباط با فضای باز شهری نیازهای خاصی داشته که مستلزم رعایت و تأمین نیازهای آن ها در فضاهای شهری است و در صورت عدم توانایی فضا در پاسخگویی به نیاز همه ی گروه های استفاده کننده، نمی توان ادعا کرد که فضای مورد نظر فضای عمومی و همه شمول است (Whitzman et al., 2014). به طور کلی زنان به نسبت مردان، بیشتر در انتخاب فضاها مورد تبعیض قرار می گیرند؛ از این رو نسبت کمتر زنان در فضای عمومی، اغلب نشان دهنده آن است که مشکلی وجود دارد (Whyte, 1980). حضور زنان در فضاهای شهری به دلایلی چون تعاریف حمایتی و مادرانه در خانواده یکبار معنایی امن ذهنی را ایجاد می نماید. حضور امن زنان در فضاهای شهری اعتماد اجتماعی برای حضور گروه های آسیب پذیر چون کودکان، سالمندان و کم توانان را افزایش می دهد. معانی نهفته در مفاهیم زنانگی در خود معانی چون احساس، پرورش، اعتماد، راستی، حمایت و ... را پنهان داشته است. معانی که یک جامعه نیاز دارد تا

شکل ۱. حضور بانوان در فضاهای شهری پیرامون بقاع متبرکه

احتمالی فضاهای عمومی می‌پردازد. بر اساس نتایج این تحقیق زنان در فضاهای مدرن احساس آزادی و راحتی بیشتری نسبت به فضاهای سنتی در ایران دارند.

وایسو و لایکوجیانی^۸ (۲۰۰۶) در مقاله‌ای با عنوان «زنان، محله‌ها و زندگی روزمره»^۹، زندگی روزمره در محله‌های شهری را از دیدگاه زنان تشریح می‌کنند، هدف پژوهش، به لحاظ نظری اشاره به زندگی روزمره به‌عنوان یک مفهوم است این مقاله به محله به‌عنوان بستری جهت تعاملات اجتماعی بخصوص زنان نگاه می‌کند که بهتر است طراحی زنانه در این بستر صورت پذیرد.

تووی فنستر^{۱۰} (۲۰۰۵) در مقاله‌ای با عنوان «حق به شهر جنسیتی: اشکال گوناگون تعلق به زندگی روزمره»^{۱۱} بیان می‌کند که مفهوم حق شهر لوفور^{۱۲} نسبت به روابط قدرت میان دو جنس و تأثیری که این روابط بر احقاق حق زنان نسبت به شهر دارد، بی‌تفاوت است. او منشأ نادیده گرفته شدن حق زنان در فضای شهری را نبود توازن در روابط جنسیتی در قلمروی خصوصی خانه می‌داند که به قلمروی عمومی تسری یافته است.

«شهر دوستدار زن شناسایی معیارهای شهر دوستدار زن از نظر زنان متعلق به پایگاه‌ها و تیپ‌های مختلف اجتماعی تهران» عنوان تحقیقی بود که توسط فاضلی و ضیای (۱۳۹۳) انتشار یافت. هدف این پژوهش شناسایی برخی از معیارهای شهر دوستدار زن از نظر زنان متعلق به پایگاه‌ها و تیپ‌های مختلف اجتماعی بود.

فاضلی (۱۳۹۴) تحقیقی با عنوان «زنانه شدن فضای شهری در ایران امروز، با تکیه بر فضای کلان‌شهر تهران» ارائه داد. در این پژوهش به

زنان از شهر و فضاهای شهری انجام شده است. باین‌وجود در خصوص موضوع تحت بررسی در این تحقیق تنها به چند مورد زیر اشاره می‌شود (جدول ۱):

در تحقیقی با عنوان «جنسیت، فضای شهری و حق زندگی روزمره»^۱ توسط بیبیجون^۲ (۲۰۱۶)، محقق ضمن مرور منابع مرتبط با زنان، بحث حق به شهر^۳ و حق زندگی روزمره^۴ را از حقوق اساسی زنان می‌داند که باید توسط برنامه ریزان شهری مورد توجه قرار گیرد. به‌زعم محقق باوجود اینکه برنامه ریزان در دهه‌های اخیر تمام توجه خود را به حق شهر معطوف کرده‌اند اما حقوق زنان به‌ویژه تجارب روزانه آنان به‌صورت مستقل مورد بحث قرار نگرفته و در طراحی فضایی شهری به آن توجه نشده است.

در مقاله‌ای که با عنوان «به‌سوی فضاهای عمومی فراگیر: یادگیری از تجربیات روزمره زنان عرب مسلمان در شهر نیویورک»^۵ توسط جانسون و مایلز^۶ (۲۰۱۴) ارائه شد از طریق روش تحقیق کیفی و پدیدارشناسی به تجربه‌های حضور زنان در فضاهای شهری پرداخته شد؛ نتایج تحقیق نشان داد که علاوه بر عواملی چون دسترسی و تسهیلات، عامل حفظ حجاب و زبان مشترک و توجه به معیارهای مذهبی بانوان در میزان حضور پذیری زنان تأثیرگذار بود.

رساله دکتری با عنوان «مدرن‌سازی فضاهای عمومی، هویت‌های جنسی؛ مدرنیته چندگانه؛ سیاست‌های فضایی در تهران»^۷ که توسط نازگل باقری (۲۰۱۳) تهیه شد، در این رساله محقق با بهره‌گیری از روش تحقیق ترکیبی و استفاده از مطالعات قوم‌نگاری به بررسی ارتباط میان سبک‌های طراحی، جنسیتی شدن مرزهای فضایی و ماهیت

جدول ۱. مروری بر مطالعات خارجی و داخلی در خصوص جنسیت و ادراک زنان از شهر و فضاهای شهری

عنوان مقاله/پژوهش	دیدگاه ارائه شده	محقق (سال و صفحه)
جنسیت، فضای شهری و حق زندگی روزمره	بحث حق به شهر و حق زندگی روزمره را آر حقوق اساسی زنان می‌داند که باید توسط برنامه ریزان شهری مورد توجه قرار گیرد.	Beebejaun, 2017
به سوی فضاهای عمومی فراگیر: یادگیری از تجربیات روزمره زنان عرب مسلمان در شهر نیویورک	علاوه بر عواملی چون دسترسی و تسهیلات، عامل حفظ حجاب و زبان مشترک و توجه به معیارهای مذهبی بانوان در میزان حضور پذیری زنان تأثیرگذار بود.	Johnson & Miles, 2014
مدرن سازی فضاهای عمومی، هویت‌های جنسی؛ مندرنیتته چندگانه؛ سیاست‌های فضایی در تهران.	زنان در فضاهای مدرن احساس آزادی و راحتی بیشتری نسبت به فضاهای سنتی در ایران دارند.	Bagheri, 2013
زنان، محله‌ها و زندگی روزمره	به محله به عنوان بستری جهت تعاملات اجتماعی بخصوص زنان نگاه می‌کند که بهتر است طراحی زنانه در این بستر صورت پذیرد.	Vaiou & Lykogianni, 2006
حق به شهر جنسیتی: اشکال گوناگون تعلق به زندگی روزمره	منشأ نادیده گرفته شدن حق زنان در فضای شهری را نبود توازن در روابط جنسیتی در قلمروی خصوصی خانه می‌داند که به قلمروی عمومی تسری یافته است.	Fenster, 2005
شهر دوستدار زن شناسایی معیارهای شهر دوستدار زن از نظر زنان متعلق به پایگاه‌ها و تیپ‌های مختلف اجتماعی تهران	از نظر زنان مصاحبه‌شونده با بهره‌مندی از هشت ویژگی، تهران؛ شهری دوستدار زن می‌شود: تهران امن، تهران راحت، تهران فعال، تهران مشارکتی، تهران فراغتی، تهران عادلانه، تهران زیبا و تهران دوستدار کودک.	فاضلی و ضیایی، ۱۳۹۳
زنانه شدن فضای شهری در ایران امروز، با تکیه بر فضای کلان‌شهر تهران	از نظر محقق فضای امروز شهر تهران زنانه شده است و زنان با پیش‌روی آرام حضورشان را در شهر تثبیت می‌کنند.	فاضلی، ۱۳۹۴
فضا و بازتولید قدرت؛ مطالعه‌ای درباره تفکیک جنسیتی در دانشگاه‌های تهران	اعمال فن‌های انضباطی فضا در سطح دانشگاه‌ها به خلق سوژه مطیعی که صرفاً مصرف‌کننده فضا باشد منجر نشده است.	علیخواه و شفیع، ۱۳۹۳
عدالت جنسیتی از دیدگاه علامه طباطبایی و شهید مطهری	غایت‌مندی فعل الهی، حق و عدالت در نظام ارزشی اسلام در جریان «عدالت جنسیتی» معنا و مبنای خود را نشان می‌دهد و تشابه حقوق در این زمینه موضوعیت ندارد.	رودگر، ۱۳۸۸

شهادت مطهری» توسط رودگر (۱۳۸۸) انتشار یافت. در این نوشتار مفاهیم و مبانی «عدالت» و «جنسیت» و ترکیب «عدالت جنسیتی» از منظر علامه طباطبایی و شهید مطهری مورد بررسی قرار گرفت.

جایگاه زن در اسلام

برخلاف نظر بسیاری از مکاتب غربی که دین اسلام را دین محدود کننده برای حضور زنان در عرصه‌های اجتماعی معرفی می‌کنند، این دین اسلام بود که اول بار حقوق زنان را محترم شمرد، باید توجه نمود که پیامبر گرامی اسلام سعی نمود تا در متن جامعه بسته و مردسالار عرب راهی بزرگ برای ایجاد عدالت جنسیتی بین زن و مرد برقرار

مناسبات زن و شهر از منظر زنانه شدن فضاهای شهری پرداخته شد چراکه از نظر محقق فضای امروز شهر تهران زنانه شده است و زنان با پیش‌روی آرام حضورشان را در شهر تثبیت می‌کنند. علیخواه و شفیع (۱۳۹۳) مقاله‌ای با عنوان «فضا و بازتولید قدرت؛ مطالعه‌ای درباره تفکیک جنسیتی در دانشگاه‌های تهران» ارائه دادند که طبق یافته‌های این تحقیق، اعمال فن‌های انضباطی فضا در سطح دانشگاه‌ها به خلق سوژه مطیعی که صرفاً مصرف‌کننده فضا باشد منجر نشده، بلکه مصرف‌کننده‌ای از فضا شکل گرفته است که برای تحقق خواسته‌هایش در فضاهای عمومی تلاش و تقلا می‌کند. مطالعه‌ای با عنوان «عدالت جنسیتی از دیدگاه علامه طباطبایی و

نماید در واقع یکی از عالی‌ترین برنامه‌های اسلام که این دین را سرآمد تمام ادیان قرار داده است، از بین بردن تمام بی‌عدالتی نسبت به زن بوده است. در سوره حجرات آیه ۱۳، خداوند متعال می‌فرماید: «یا ایها الناس انما خلقناکم من ذکر وانثی وجعلناکم شعوبا وقبائل لتعارفوا ان اکرکم عند الله اتقاکم»؛ «ای مردم! ما شما را از یک مرد و زن آفریدیم و شما را تیره‌ها و قبیله‌ها قرار دادیم تا یکدیگر را بشناسید، گرمی‌ترین شما نزد خداوند باتقواترین شماست.» پس اختلاف در جنسیت نمی‌تواند مانعی برای تکامل باشد. شهید مطهری رحمه الله پیرامون این موضوع چنین می‌گوید: «اسلام در سیر من الخلق الی الحق یعنی در حرکت و مسافرت به سوی خدا هیچ تفاوتی میان زن و مرد قائل نیست» (مطهری، ۱۳۹۳). یکی دیگر از مباحث قابل توجه در مورد جایگاه زنان در اسلام، جایگاه حقوقی آنان است. اگرچه اسلام برای زنان در ابعاد فردی و اجتماعی قوانین ویژه‌ای وضع نموده ولی در برابر، حقوق شایسته‌ای برای آنان قرار داده که موجب تعالی شخصیت آنهاست. خداوند حکیم در سوره بقره، آیه ۲۲۸ می‌فرماید: «ولهن مثل الذی علیهن بالمعروف»؛ «و برای زنان همانند وظایفی که بر دوش آنهاست (حقوق) شایسته‌ای قرار داده شده است» اسلام از قرن‌ها قبل حق مالکیت را برای زنان، به رسمیت شناخته و به هیچ‌کس حق تصرف در اموال آنان را نمی‌دهد. خداوند متعال به صراحت در سوره نساء آیه ۳۲ می‌فرماید: «للرجال نصیب مما اکتسبوا وللنساء نصیب مما اکتسبن»؛ «مردان نصیبی از آنچه به دست می‌آورند دارند و زنان نیز نصیبی از آنچه به دست می‌آورند دارند (و نباید حقوق هیچ‌یک پایمال شود)» همچنین برای آنان به انتظار و نیاز آنها در چارچوب شریعت، حق ارث معین شده است. در اسلام به زنان حق دخالت در امور اجتماعی، سیاسی و فرهنگی داده شده است، اما مشروط به حفظ عفاف و پاک‌دامنی و حریم انسانیت. با بررسی تاریخ گران‌مایه اسلام درمی‌یابیم که اسلام هیچ‌گاه زنان را از حضور در امور فوق منع نکرده، بلکه در برخی مسائل مانند حج آن را واجب شمرده و در بسیاری موارد آن را مجاز دانسته است. یکی دیگر از آموزه‌های اسلامی حق تعلیم و تربیت برای زنان است. رسول گرامی اسلام صلی‌الله علیه وآله می‌فرماید: «طلب العلم فریضة علی کل مسلم ومسلمة»؛ «فراگیری علم و دانش بر هر مرد و زن مسلمان لازم و ضروری است.» (مفید، ۱۳۹۱). در اسلام مرد و زن در یک صف قرار می‌گیرند و با الفاظی همچون «یا ایها الناس» و «یا ایها الذین آمنوا» مورد خطاب واقع می‌شوند و با آیاتی همچون «ومن عمل صالحا من ذکر او انثی وهو مؤمن فاولئک یدخلون الجنة» و «کل نفس بما کسبت رهینه» به آنان استقلال در عمل داده می‌شود. اسلام با محدود کردن آزادی در بعد جسمانی و حیوانی، زمینه آزادی در بعد انسانی و روحانی و

رشد و تکامل اخلاقی را فراهم نموده است. (مطهری، ۱۳۶۸). در نهایت می‌توان گفت که اسلام با تساوی حقوق زن و مرد مخالف نیست؛ اما با تشابه حقوق آنها مخالف است (طباطبایی، ۱۳۹۰). یکی از دقت‌ها و ظرافت‌های اسلام، این است که بر اساس این تفاوت‌ها و به تناسب استعداد هر کدام، قوانین و احکام مخصوص به هر یک از زن و مرد را تشریح نموده و آن قوانین را در یک چارچوب منطقی و عقلانی ارائه نموده است.

نقد رویکردهای غربی از منظر رویکرد ایرانی-اسلامی

با نگاه به دیدگاه‌های اسلامی در نقد رویکردهای غربی می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

متساوی در نظر گرفتن نیازمندی‌های زنان و مردان در فضاهای شهری (اعتقاد به برابری جنسیتی) و متعاقباً ایجاد نگاهی سطحی و غیر معناگرا و زمینه‌گرا؛

ایجاد نگاهی جهان‌شمول و جدای بسترهای مورد نیاز در زمان‌ها و مکان‌های متفاوت؛

ترویج نگاهی تک‌بعدی و تأکید بر تغییر قدرت‌های تک‌محوری فضا بخصوص قدرت‌های زنانه؛

در نظر نگرفتن قدرت مردان به‌عنوان بعد دیگری از تعریف یک فضای عمومی؛

نگاه یک‌سویه به متساوی کردن قدرت‌های موجود در فضا و نه به تعادل رساندن آنها؛

سعی در یکسان نشان دادن خواست و نیازهای استفاده‌کنندگان فضا؛ تأکید بر ایجاد تغییراتی سریع و صریح در بستر فرهنگی جامعه؛

عدم شناخت و بازپیرایی ادراکات استفاده‌کنندگان فضا در بسترهای فرهنگی؛

و از همه مهم‌تر اینکه زنان و مردان فی‌الواقع در زمان‌ها و مکان‌های متفاوت زنانی دیگر و مردانی دیگرند، کمک به بعد اجتماعی فضا نیازمند نگاهی عمیق به خواست استفاده‌کنندگان آن دارد.

روش پژوهش

با توجه به اینکه هدف این تحقیق استخراج قدرت‌های مؤثر بر حضور پذیری بانوان در فضاهای شهری اطراف بقاع متبرکه است، لذا روش‌شناسی کیفی به‌عنوان روش‌شناسی غالب و روش تحقیق مردم‌نگاری برای انجام عملیات تحقیق و روش نظریه‌زمینه‌ای جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها انتخاب شده است. مردم‌نگاری عبارت است از مطالعه مردم در یک محیط اجتماعی طبیعی به‌وسیله ابزارها و روش‌هایی که بتوان به معانی اجتماعی و فعالیت افراد در محیط‌های

شیوه گردآوری و تحلیل داده‌ها

به‌منظور تحلیل داده‌های کیفی، از نظریه زمینه‌ای استفاده شد. نظریه زمینه‌ای یک روش استقهامی، مسئله محور، کیفی و مبتنی بر یک سری مراحل کدگذاری داده‌های کیفی است که برای اولین بار توسط گلاسر و اشتروس (۱۹۶۷) مطرح شد و به کار رفت. ساختار اصلی تحلیل داده‌ها در نظریه زمینه‌ای بر مبنای سه شیوه کدگذاری است: ۱ - کدگذاری باز، ۲ - کدگذاری محوری ۳ - کدگذاری انتخابی. اولین مرحله، کدگذاری باز است و به فرآیند تحلیلی اطلاق می‌شود که طی آن، مفاهیم اولیه و سپس مقولات عمده مبتنی بر آن‌ها، شناسایی شده، خصیصه‌ها و ابعادشان در داده‌ها کشف می‌شود. دومین مرحله، کدگذاری محوری است. در واقع فرآیند اتصال مقوله‌ها به یکدیگر بر اساس خواص آن‌ها (زیر مقوله‌ها)، کدگذاری «محوری» نامیده می‌شود، زیرا کدگذاری در حول محور مقوله‌ای صورت می‌گیرد که مقوله‌ها را در سطح خصیصه‌ها و ابعاد به هم مرتبط می‌سازد. سومین مرحله کدگذاری، کدگذاری انتخابی است. این نوع کدگذاری فرآیند یکپارچه‌سازی و پالایش مقوله‌ها در جهت خلق نظریه است.

طبیعی دست پیدا کرد (محمدپور، ۱۳۹۲). در این روش تحقیق، محقق به‌طور مستقیم در محیط و میدان مورد مطالعه مشارکت می‌کند.

قلمرو پژوهش، جامعه مورد مطالعه و شیوه نمونه‌گیری

در این تحقیق، دلایل حضور زنان در بقاع متبرکه در چند فضای شهری پیرامون بقاع متبرکه در استان گیلان مانند فضای شهری اطراف بقعه خواهر امام در شهر رشت، فضای شهری اطراف بقعه چهار پادشاه لاهیجان و ... مطالعه شد (اشکال ۲ و ۳) به ترتیب موقعیت فضاهای شهری پیرامون بقعه خواهر امام شهر رشت و اطراف بقعه چهار پادشاه لاهیجان را نشان می‌دهد. شیوه‌ی نمونه‌گیری مطالعه، نمونه‌گیری کیفی بوده است که به آن نمونه‌گیری هدفمند یا نمونه‌گیری نظری نیز می‌گویند. در این تحقیق از روش نمونه‌گیری گلوله برفی استفاده شده است حجم نمونه به اشباع نظری سؤال‌های مورد بررسی بستگی دارد. بر این اساس در بخش کیفی مطالعه با ۳۵ نفر از زنان ساکن در فضای شهری اطراف بقاع متبرکه مصاحبه عمیق انجام شد.

شکل ۲. موقعیت فضای شهری اطراف خواهر امام شهر رشت

شکل ۳. موقعیت فضای شهری اطراف بقعه چهار پادشاه لاهیجان

یافته‌های پژوهش

در ادامه تحقیق در بخش کیفی با تحلیل مصاحبه‌های صورت گرفته با بانوان و بهره‌گیری از روش نظریه زمینه‌ای و با استفاده از کدگذاری باز، محوری و گزینشی در نهایت تعداد ۲۵ مقوله پایه و ۸ مقوله هسته و در نهایت یک مقوله هسته نهایی استخراج شد. با توجه به مفاهیم مستخرج از مضامین سخنان استفاده‌کنندگان فضا، مقولات هسته به دست آمد. با تمام گزینش‌ها و استنتاج‌های به‌دست‌آمده می‌بایست مقوله «بازتولید معانی ایمانی و آیینی در فضاها و مذهب در کیفیت حضور پذیری زنان در فضا تأثیر داشته است» را مقوله هسته نهایی برشمرد؛ و دغدغه پیش روی فضا را با درخواست به نگاهی به پشت سر، پیگیری، تحلیل و توصیف نمود. مفاهیم و مقولات مؤثر در مسیر پژوهش در جدول ۲ مطرح شده است.

شرایط علی اثرگذار بر حضور بانوان

شرایط علی مفهوم ناظر کل در نگاه استفاده‌کنندگان خانم از مجموعه

فضای شهری موردنظر را می‌توان در چهار مقوله فرعی دیده شدن، وجود قدرت ناظر، قدرت پنهان فضا، هدف فضا جستجو نمود. (شکل ۴).

دیده شدن - حضور جمعی از سویی و وجود نظارتی که استفاده‌کنندگان بانو در حضور خویش در فضا احساس می‌کنند حس حضور در فضا را پررنگ‌تر نموده است (A1-3) (A1-1). از سویی دیگر فضاهای موجود معرف رفتارهای جمعی با اهداف یکسانی هستند که تأیید شده و ستایش شده‌اند (A1-4).

وجود قدرت ناظر - احساس وجود و نزدیکی معنوی حضور خدا در چنین مکان‌هایی تعریف شده است. نیرویی که فراتر از قدرت‌های انسانی دست به یاری فرد خواهد زد (A2-5) (A2-1). اینکه فرد در چنین فضاهایی احساس بیشتری نسبت به مفهوم عالم محضر خداست را خواهد داشت احساس نزدیکی آن دانای کل و نظارت بر اعمال در چگونگی‌های رفتار فضا بسیار مؤثر و تعیین‌کننده بوده و هست (A2-12).

جدول ۲: مقولات، مقولات هسته نهایی و نوعی‌ات مقولات و متعاقباً کدبندی آن‌ها

کد	نوع مقوله	مقولات هسته‌ای نهایی	مفاهیم پایه
A	شرایطی	ناظر کل	دیده شدن / وجود قدرت ناظر / قدرت پنهان فضا / هدف فضا
B	شرایطی	محرمیت فضا	فعل / رفتار پذیرفته شده / فضا / پذیرش حریم افراد
C	شرایطی	قلمرو ذهنی برابر	وجود مفهوم برابری / تفاوت درونی و فردی / شرط ایمان
D	تعاملی	ترس	مفهوم عقاب / پاسخ به افعال نکوهیده
E	تعاملی	تشویق	مفهوم هبه / هدیه برای افعال پسندیده
F	پدیده	آموزش	تعیین شکل زندگی / خوب و بد / تکرار رفتار فضا / تأکید بر افعال
G	پیامدی	احترام فضا	حریم موجود / معانی فضا / ادراک فرا مکانی و زمانی
H	پیامدی	اطمینان به فضا	اعتماد به فضا / اعتماد به استفاده‌کنندگان / افزایش اعتماد توسط افراد

شکل ۴. ناظر کل

ارزشمند در فضا است که فرد برای خویش انتظار اجابت و خیر و خوبی را در زندگی خویش داشته است. از سویی دیگر وی ایمان دارد که چنین رفتارهایی برای وی در چنین فضاهایی یک ارزش است (B2-8). پذیرش حریم خصوصی-در چنین فضاهایی فرد برای خویش یک هاله خصوصی متصور است که در آن حرف دل را بازگو کند. جایی که هیچ کس نشنود و آنکه شنود خود محرم است (B3-15) (B3-12). از سویی دیگر این فضا و رفتار حادث شده در آن خود برای حل مشکلات فردی و جمعی راه حل و کلید است (B3-2).

تعریف مؤثر بسیار ریشه‌ای دیگر در بطن حضور در چنین فضاهایی قلمرو ذهنی مستتر در فضا است. تعریفی که فضا را در یک دوگانگی فردی و جمعی حل نموده است (شکل ۶)

وجود مفهوم برابری - مفهوم برابری در بطن تعاریف فضا وجود داشته است. اینکه هر فردی با هر پیشینه و گذشته‌ای اینجا بدون نظرگیری رنگ و نژاد و ... از سهمی برابر از پذیرش و اجابت برخوردار است. همچنین هر فردی با توجه به عمل خویش از سطحی برابر از

قدرت پنهان فضا - تعاریف موجود در فضا نگاه‌های خاصی به نوعی ات حضور در مکان را ایجاد نموده است. تثبیت قدرت مجموعه با شناس بودن مجموعه در رفتارهای جمعی معنوی در فضا تشدید شده و قدرت یافته است (A3-3) (A3-5) (A3-12).

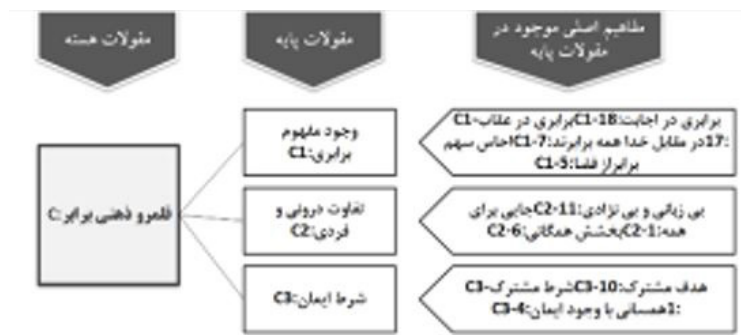
مقوله‌های اساسی که توانسته‌اند تعریف یک فضای عمومی زنانه را در چنین فضاهایی برای بانوان ایجاد نماید عواملی چون حریمیت فضا است. چنین مفهومی با ایجاد احساسی جمعی و فردی فضایی شخصی سازی شده را ایجاد نموده است (شکل ۵).

فعل خطا - وجود آزادی استفاده در چنین فضاهایی درگیر باید با نبایدهایی پذیرفته شده از سوی تمامی استفاده‌کنندگان فضا است. (B1-4) تعاریفی که عدول از آنان فعلی خطاست و در چنین فضاهایی نکوهیده بوده و جایز نیست (B1-7).

رفتار پذیرفته شده - باید توجه نمود که رفتار صالح در چنین فضاهایی چه از سوی افراد دیگر و چه از سوی بعد معنوی فضا دارای ارزش بوده و ترویج شده است (B1-5). چه اینکه در راستای رفتار

شکل ۵. محرمیت فضا

شکل ۶. قلمرو ذهنی برابر

شرایط پیامدی اثرگذار بر حضور بانوان در فضا

با توجه به شرایط پایه‌ای ادراکی موجود در چنین فضاهایی بسیاری از اتفاقات رفتاری فضا را می‌توان در بازه‌های ترس و تشویق مستتر در ادراک فردی در چنین فضاهایی مورد بررسی قرارداد (اشکال ۷ و ۸) **مفهوم عقاب**- وجود تعاریف خوب و بد در ادراک ایمانی استفاده‌کنندگان فضا، به حضور در مجموعه ادراکات اخلاقی‌مداری داده است. تعاریفی که در چگونگی رفتار استفاده‌کنندگان فضا مؤثر بوده و هست (D1-1) (D1-5).

پاسخ به افعال نكوهیده- از سویی دیگر باید توجه نمود که استفاده‌کنندگان فضا با توجه به شرط ایمان پذیرفته‌شده فعل بد را نادرست می‌دانند؛ اما باید توجه نمود که با توجه به بار معنایی و آیینی چنین فضاهایی ادراک این مفهوم ممنوعیت و قبح و زشتی در عمل فردی و جمعی نادرست، در نظر افراد چندین برابر است ((D2-4) (D2-8).

مفهوم هبه - بسیاری از آرایه‌های مورداستفاده در چنین فضاهایی با مفهوم هدیه عجین شده‌اند. چه اینکه بخشش و طلب آن در چنین فضاهایی با انجام افعالی نیکو و در مسیر افعال آیینی موجود در

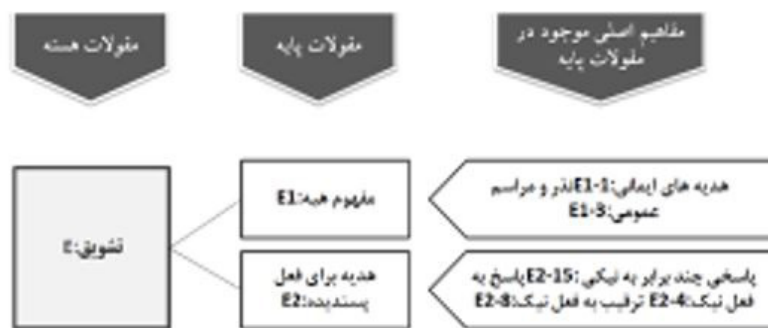
عقاب برخوردار خواهد شد (C1-17)(C1-18). از سویی دیگر همه افراد حاضر در فضا جدای نفس و نژاد خویش به فضا دعوتی برابر داشته‌اند. چه اینکه این فضا عمومی‌ترین فضای جهان بوده است. (C1-5) (C1-7).

تفاوت درونی و فردی- ادراک تفاوت در چنین فضاهایی در درون افراد باقی‌مانده است. در برون همه جز سیر و سلوک و مناسک فضا هستند (C۲-۱۱). نگاه دگرگون موجود در مجموعه که به‌صورت جمعی به دنبال هدفی سعادت‌مند جمعی هستند در کلیات رفتاری فضا تغییر ایجاد نموده است. اینکه فرد در چنین فضاهایی جدای فعل زبان و نژاد خویش به دنبال تعاریف متعالی‌تری خواهند بود ((C2-1) (C2-6).

شرط ایمان-ایمان و انتخاب حضور در چنین فضاها و زمان‌هایی کلید سهم برابر از معانی موجود در فضا است (C3-4). باید توجه نمود که شرط ایمان پذیرفته‌شده توسط استفاده‌کنندگان فضا هدف مشترکی برای حضور در فضا ایجاد نموده است. با چنین شرط مشترکی افراد با توجه به کنه ایمان خویش عضوی از تعاریف فضا خواهند بود (C3-1) (C3-10).

شکل ۷. ترس

شکل ۸. تشویق

فضاهایی به تواتر آموزش داده می‌شود فی‌الواقع کلیات رفتاری فضا را ساماندهی نموده است (F2-9) (F2-3).

تکرار رفتار فضا - چنین فضاهایی دارای آداب و مناسک تکرار شونده و معنادار در زمان‌های متفاوت هستند. چنین تعریفی فضا را به ظرفی جهت اتفاقات معنادار جمعی و فردی تبدیل نموده است (F3-3) (F3-3) (12). از سویی دیگر در چنین تواترهایی، رفتارهایی چون بخشش و احسان و ... بسیار تعریف و تحسین شده‌اند. چنین تعریفی بعد نمادین فضا را ارتقا بخشیده است (F3-5).

تأکید بر افعال - باید به این نکته توجه نمود که در چنین فضاهایی بر حضور در زمان و مکان خاص و انجام رفتاری خاص تأکید شده است. چنین تأکیدی که در پی خود موجبات موهبت خواهد بود تعاریفی فرا انسانی را در ابعاد فردی و جمعی برای استفاده‌کنندگان فضا آفریده است (F4-10) (F4-2).

پیامدهای تعاریف مجموعه بر رفتار و حضور بانوان در فضا

با توجه کیفیت معنایی موجود در فضا تغییرات بنیادی و رفتاری در چگونگی استفاده از فضا ایجاد شده است که مقولاتی چون احترام و اطمینان به فضا را می‌توان ذکر نمود (اشکال ۱۰ و ۱۱).

حریم موجود - با وجود معانی آموزش داده شده در چنین فضاهایی و با توجه به بعد آیینی آن افراد در رفتار ذهنی و عملی خویش در حریم ذهنی ایجاد شده برای فضا رفتارهای خاصی را بروز می‌دهند. چنین قلمروی ابعاد رفتاری متأثر از فضا را در بازه گسترده‌تری اجرایی نموده است (G1-3) (G1-1).

معانی فضا - فضا با توجه به معانی خویش به تدریج تعاریف منحصر به فردی یافته است. معانی خاصی که برای کیفیت متفاوت در فضا ارزش‌گذاری‌های متفاوتی را تعریف نموده است. بدین ترتیب فضا

مجموعه شکل و صورت می‌گیرد. از سویی دیگر فرد استفاده‌کننده در فضا نیز سعی دارد جهت افزایش تقرب خویش با رفتار و اعمال خویش هدیه‌ای تقدیم لایه‌های آیینی و معنایی فضا نماید (E1-3) (E1-1).

هدیه برای افعال پسندیده: از سویی دیگر فضا همچنان که در متن کیفیت رفتاری و انتظارات خویش پاسخی است برای افعال نیک و افعال نیک را بر شمرده و پاسخی درخور را برای آن مژده می‌دهد (E2-4) (E2-15). چنین نشر و ترویج برای افعال نیکو به فضا کمک کرده تا افراد با تعاریفی ریشه‌دار تمایل به انجام فعل نیکو در چنین فضاهایی داشته‌باند. چه اینکه این افعال نیکو از طرف ابعاد معنوی مجموعه و از سویی دیگر افراد موجود در فضا ستایش خواهد شد (E2-8).

کنش‌ها و راهبردهای اثرگذار بر حضور بانوان در فضا

باید توجه نمود که سیر معنایی و آموزش محور موجود در فضاهای مذهبی مجموعه‌ای از کنش‌ها و واکنش‌ها را در بطن ارتباط رفتاری - اجتماعی استفاده‌کنندگان فضا ایجاد نموده است (شکل ۹) مواردی که مقولاتی چون تعیین شکل زندگی، تعریف خوبی و بدی، تکرار رفتار فضا، تأکید بر افعال را درگیر نموده است.

تعیین شکل زندگی - فضاهای مذهبی با توجه به کیفیت رفتاری و بصری خود مفاهیم والای رفتاری و انسانی را به تکرار آموزش داده است. چنین کنشی به تدریج به ایجاد الگوهای رفتاری و ادراکی در چنین فضاهایی انجامیده است (F1-2) (F1-1). از سویی دیگر در پی همین الگوهای آموزشی، اولویت رفتاری بر اساس کارهای خیر و انجام اصلاحات فردی و جمعی گوشزد شده است (F1-4).

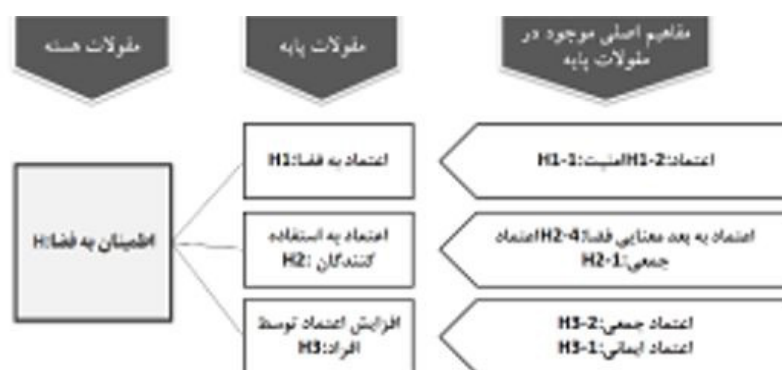
خوب و بد - باید توجه داشت که بعد معنایی و آموزشی چنین فضاهایی پس‌زمینه‌های رفتاری فضا را شکل داده‌اند. اینکه مهم‌ترین آموزش‌های ساختاری در روابط فردی و جمعی در چنین مناسک و

شکل ۹. آموزش

شکل ۱۰. احترام فضا

شکل ۱۱. اعتماد فضا

اعتماد به استفاده‌کنندگان فضا- نکته بسیار حائز اهمیت در چنین فضاهایی این است که استفاده‌کنندگان فضا از خلوص رفتاری موجود در افعال جمعی فضا مطمئن هستند. افراد به واسطه اینکه رفتار خویش را در فضا اصلاح می‌نمایند به رفتار اصلاح‌شده دیگر افراد نیز اعتماد متقابل دارند. اعتمادی که با تأکیدات آموزش محور فضا در استفاده‌کنندگان آن رسوخ کرده و نمود بیرونی و ماندگاری یافته است (H2-4) (H2-1).

افزایش اعتماد- روند تکرار شونده آموزه‌های اخلاقی در کنار تکرار رفتارهای جمعی سبب شده است تا شمار گسترده‌ای از افراد در رده‌های سنی مختلف با معانی چنین فضاهایی آشنایی یابند. چنین ادراک نمادین و پر تواتری سبب حضور فضا و معانی آن در خاطره نسل‌های متممادی شده است. چنین برخوردی بستری سبب اعتماد جمعی و اعتماد معنایی را برای فضا نهادینه کرده است (H3-2) (H3-1).

در نهایت مفاهیم و مقوله‌های مستخرج از داده‌های کیفی مطالعه بر

فی نفسه شخص را به سمت کمال خواسته‌شده در مضامین آموزش محور خویش سوق می‌دهد تا فرد بتواند در بازه‌های ارزش گذاری شده فضا جای گیرد (G2-5) (G2-13).

ادراک فرا مکانی و فرا زمانی- فضا در طول رشد معنایی خویش به یک تعریف نمادین رسیده است. نمادهایی ذهنی، آیینی و رفتاری. بدین جهت حضور در خود فضا تبدیل به یک سلوک گشته است. (G3-1) وجود تعاریف معنایی سبب در فضا در کنار تواتر و تأکیدات معنایی جمعی در آن توانسته فضا را به یک ظرف رفتاری برای رفتارهای جمعی هدفمند تبدیل نماید (G3-1) (G3-7).

اعتماد به فضا- فضا با توجه به بسترهای معنایی و آموزشی خویش در بازه‌های فرا جنسیتی و سنی، فضایی امنیت محور را شکل داده است. چه اینکه تمامی افراد حاضر در آن به واسطه پذیرش تعاریف و معانی فضا با رفتار خویش بر بعد امنیتی فضا خواهند افزود (H1-1) (H1-2).

جدول ۳. مفاهیم و مقوله‌های مستخرج از داده‌های کیفی مطالعه بر اساس روش نظریه زمینه‌ای

مقوله هسته	توضیحات	مقولات هسته	مفاهیم پایه
بازتولید معانی ایمانی و آیینی در فضاهای مذهبی در کیفیات حضور پذیر زان در فضا تأثیر داشته است	مفهوم وجود معنایی نظارت کلان و دیده شدن افعال فرد در چگونگی برخورد وی با فضا تأثیر مستقیم داشته است. اینکه فرد در چنین فضاهایی احساس بیشتری نسبت به مفهوم عالم محضر خداست را خواهد داشت. احساس نزدیکی آن دانای کل و نظارت بر اعمال در چگونگی‌های رفتار فضا بسیار مؤثر و تعیین کننده بوده و هست.	ناظر کل	دیده شدن وجود قدرت ناظر قدرت پنهان فضا هدف فضا
	فضاهای مذهبی با توجه به بار معنایی عمیق و گسترده خود و با توجه به احساس دیده شدن؛ فضاهایی با مفهوم درونی احترام برای فرد استفاده کننده هستند. چنین معنایی در زمان‌هایی خاص قدرت تغییر رفتار در فضاهای عادی و غیرمذهبی شهری و فرا شهری را خواهد داشت.	احترام فضا	حریم موجود معانی فضا ادراک فرا مکانی و زمانی مفهوم تبرک
	ایمان و انتخاب حضور در چنین فضاها و زمان‌هایی کلید سهم برابر از معانی موجود در فضا است. تفاوت آنچه فرد از چنین فضاهایی نصیب می‌برد در درون وی و در رفتارهای فردی وی است. چنین فضاهایی برای تمامی افراد استفاده کننده یک قلمرو ذهنی برابر ایجاد می‌نماید. محضر خدا برای همه هست.	قلمرو ذهنی برابر	وجود مفهوم برابری تفاوت درونی و فردی شرط ایمان
	وجود خودکنترل درونی نهادینه شده در معانی موجود در فضا بسیاری از اعمالی را که در بسیاری از فضاها رخ می‌دهد را در این فضاها حذف و یا تعدیل می‌نماید.	ترس	مفهوم عقاب پاسخ به افعال نكوهیده
	فرد استفاده کننده می‌داند که رفتار مناسب وی در همه جا و از همه بیشتر در چنین فضاهایی، دیده شده و پاسخ داده خواهد شد. چنین تعریف عمیقی یک ادراک چندبعدی ماندگار را جهت تکرار رفتار مناسب ایجاد خواهد نمود.	تشویق	مفهوم هبه هدیه برای افعال پسندیده
	عمومیت نکوهیده بودن رفتار نامناسب فضا سبب می‌شود تا با تکرار رفتار صحیح، حذف و تغییر رفتار نادرست در فضا به ایجاد یک فرآیند آموزش محور منتهی می‌شود. رفتاری که در گروه‌های سنی و جنسی مختلف تکرار شده و در طول زمان قدرتمندتر می‌شود.	آموزش	تعیین شکل زندگی خوب و بد تکرار رفتار فضا تأکید بر افعال
	احساس محرمیت موجود در فضا بر ساخته از ادراک استفاده کنندگان فضا و شکل گرفته در لایه‌های آموزش محور قرار داشته است. اینکه بر چه و چگونه رفتارهایی در فضا تأکید شده است، بهینه‌هایی از تعریف محرمیت فضا را برای افراد و رفتار فضا بازتولید نموده است.	محرمیت فضا	فعل خطا رفتار پذیرفته شده فضا پذیرش حریم افراد
	فضاهای مذهبی در ذهن استفاده کنندگان خود فضاهایی پناه دهنده، امن و مطمئن هستند. فضاهایی که استفاده کنندگان آن به قدرت‌های ایمانی موجود در آن تکیه داشته‌اند. از سویی دیگر استفاده کنندگان فضا به رفتارهای امن فضا توسط دیگر افراد حاضر در آن فضا اعتماد و اطمینان دارند. اینکه انتخاب حضور در چنین فضایی در قدم اول با قبول و صیانت از رفتار مناسب فضا همراه است.	اطمینان به فضا	اعتماد به فضا اعتماد به استفاده کنندگان افزایش اعتماد توسط افراد

اساس روش نظریه زمینه‌ای در جدول ۳ ارائه شده است.

نتیجه‌گیری

غالب مطالعات صورت گرفته در کشور ما در ارتباط با زنان، فضاهای شهری و حضور زنان در این فضاها وام گرفته از رویکردها و دیدگاه‌های مکاتب غربی بوده که در اکثر موارد نگاه صرف کالبدی در آن‌ها کاملاً مشاهده می‌شود. دغدغه اصلی این پژوهش آن بود که با شناخت بسترهای فرهنگی ایرانی- اسلامی و خواسته‌های زنان ایرانی، کیفیات مؤثر بر حضور پذیری بانوان در فضاهای مذهبی مورد بررسی و واکاوی قرار گیرد و شرایط را برای ارتقا حس مطلوب حضور زنان ایرانی

در فضاهای شهری فراهم نماید. در تحقیق پیش رو با استفاده از روش تحقیق کیفی به درک و تفهیم معنایی استفاده کنندگان بانو، از حضور در فضاهای مذهبی پرداخته شد. همان‌طور که اشاره شد تجربه حضور بانوان در فضاهای شهری مذهبی (بقاع متبرکه) درگیر مباحث و معیارهایی چون ناظر کل، تشویق، ترس، آموزش، اطمینان به فضا، احترام به فضا و محرمیت فضا در چنین فضاهایی است. (شکل ۱۲) معیارهایی که در دیگر فضاهای شهری کیفیات و چگونگی‌های متفاوتی را دارا هستند. تعاریفی که چگونگی‌های دگرگون و متفاوت آن در بسیاری از فضاهای شهری موجود این فضاها را تبدیل به فضایی تک‌محوری نموده و از قابلیت‌های اجتماعی و تعاملات مؤثر آن کاسته

مقولات یادشده در فضاهای شهری، قابلیت تعمیم و بازنمایی در موارد زیر دارد:

ناظر کل-در مؤلفه‌های چون ناظر، مدیران بانو و حضور خانواده و... قابلیت بازنمایی دارد.

قلمرو ذهنی پنهان-فضا- ایجاد ابعاد آموزشی و تبلیغاتی در مجموعه جهت تغییر قلمرو ذهنی استفاده‌کنندگان فضا، زنان و مردان را جهت حضور مناسب در فضا آماده خواهد نمود.

تشویق رفتارهای مناسب صورت گرفته در فضا- چنین نوع نگاه و مدیریتی بعد آموزش محوری قدرتمندی را بخصوص برای گروه‌های سنی پایین‌تر فضا خواهد داشت.

بعد آموزش محور فضا- فضای شهری لازم است تا بر رفتارهای مناسب فضا تأکید داشته باشد. نمونه‌ای از این‌گونه روند آموزش محور در فضاهای شهری را می‌توان از تبلیغات محیطی فضا دریافت نمود. تأکید بر موفقیت‌های بانوان در سطح کشوری و جهانی خواهد توانست بخش مؤثری از تصاویر ذهنی رفتار فضا را تغییر دهد.

ترس از انجام خطا- استفاده از قوانین مدیریتی و کنترلی در برخورد با رفتارهای نامناسب و خشونت‌های پنهان موجود در فضا (این رفتار توان اصلاح تدریجی گروه‌های سنی بالاتر و بار آموزشی بالا برای گروه‌های سنی پایین‌تر را خواهد داشت)

امکان مشارکت در تغییر فضا-حضور زنان در تغییر و اصلاح فضا. بدین ترتیب کالبد و رفتار فضا اصلاح خواهد شد و نیازمندی‌های همه گروه‌ها در آن حاضر خواهد بود

این مقولات ذهنی و آموزش محور مستتر در فضا بسیار بر احساس آزادی و اختیار و ایجاد امنیت در فضا تأثیری مستقیم و منحصر به فرد داشته است. فرد با حضور در چنین فضاهایی به پذیرش بستر فرهنگی فضا پرداخته است و پس از حضور در این فضا با داشتن معنای آن پذیرش به سهمی برابر از اختیارات و امنیت فضا دست یافته است.

است. چنین فضایی با توجه به تمامی تعاملات موجود در آن، فضا را تک مالکیتی کرده و بخش گسترده‌ای از گوناگونی موجود در تعاملات اجتماعی را حذف نموده است. تک‌محوری شدن فضا دامنه حضور معنا و هویت موجود در فضای شهری را محدود نموده است. فضاهایی که هم فضای شهری‌اند و هم فضای شهری نیستند. باید توجه نمود که مهم‌ترین هدف یک فضای شهری درگیر شدن با فعالیت‌های عمومی و رفتارهای اجتماعی است. از این رو به‌سادگی می‌توان توصیفی موجز و کوتاه از فرهنگ و رفتارهای اجتماعی یک جامعه را در برخوردهای آنان در فضای عمومی شناخت. عرصه‌های عمومی مهم‌ترین بخش شهرها و محیط‌های شهری هستند. در چنین عرصه‌هایی بیشترین ارتباط و تعامل بین انسان‌ها رخ می‌دهد. عرصه‌ها و فضاهای عمومی، مکان‌هایی برای ایجاد روابط متقابل، تبادل و برخوردهای اجتماعی هستند. چنین گوناگونی در حضور خالق، لایه‌های تعاریف ادراکی فردی و اجتماعی را ایجاد خواهد نمود. در این زمینه توجه به چگونگی حضور زنان در فضاهای شهری به دلایلی چون تعاریف حمایتی و مادرانه در خانواده در جهت ایجاد یک‌بار معنایی امن ذهنی حائز اهمیت است. با توجه به کمیات و کیفیات موجود در فضاهای شهری امروز کشور، لازم خواهد بود با شناخت و بهره‌گیری از مناسبات مؤثر موجود در فضاهایی چون فضاها و زمانه‌ای حضور پذیر مذهبی بتوان کیفیت کالبدی، عملکردی و معنایی ارزشمندی را در فضاهای شهری بازآفرینی نمود تا بشود شاهد حضور مؤثر عمومی و اجتماعی در فضاهای شهری بود. در این پژوهش، مقولاتی چون ناظر کل، احترام به فضا، قلمرو ذهنی برابر، ترس و تشویق و آموزش محور بودن فضا و متعاقباً اطمینان ذهنی و رفتاری فضا توسط مصاحبه‌شوندگان به تواتر تأکید و بیان شد. این مقولات در ذهن زنان و مردان استفاده‌کننده از فضا سطحی از سهم فضا را ایجاد نموده است که یک ادراک ذهنی یا قلمرو ذهنی برابر را برای استفاده ایشان در چنین فضاها و زمانه‌هایی به وجود آورده است.

شکل ۱۲. نظریه نهایی تحقیق

۷. مطهری، مرتضی. (۱۳۶۸). *پیرامون انقلاب اسلامی*، تهران: انتشارات صدرا.

۸. مطهری، مرتضی. (۱۳۹۳). *نظام حقوق زن در اسلام*، تهران: انتشارات صدرا.

۹. مفید، محمدبن محمد. (۱۳۹۱). *امالی شیخ مفید*، تهران: انتشارات آدینه سبز.

10. Bagheri, N. (2013). *Modernizing the public space: gender identities, multiple maternities, and space politics in Tehran*, Unpublished doctoral dissertation, Missouri University, Kansas.

11. Beebeejaun, Y. (2017). Gender, urban space, and the right to everyday life. *Journal of Urban Affairs*, 39(3), 323-334.

12. Fenster, Tovi. (2005). The right to the gendered city: Different formations of belonging in everyday life. *Journal of Gender Studies*, 14:3, 217-231.

13. Johnson, A. M., & Miles, R. (2014). Toward more inclusive public spaces: Learning from the everyday experiences of Muslim Arab women in New York City. *Environment and Planning A*, 46, 5-14

14. Kern, L., & Wekerle, G. R. (2008). Gendered spaces of redevelopment: Gendered politics of city building. In *Gender in an urban world* (pp. 233-262). Emerald Group Publishing Limited.

15. Sweet, E. L., & Ortiz Escalante, S. (2015). Bringing bodies into planning: Visceral methods, fear and gender violence. *Urban Studies*, 52(10), 1826-1845.

16. Vaiou, D., & Lykogianni, R. (2006). Women, neighbourhoods and everyday life. *Urban Studies*, 43(4), 731-743.

17. Whitzman, C., Andrew, C., & Viswanath, K. (2014). Partnerships for women's safety in the city: "Four legs for a good table". *Environment and Urbanization*, 26(2), 443-456.

18. Whyte, W. H. (1980). *the Social Life of Small Urban Spaces*, Washington D.C: Conservation Foundation,

بدین ترتیب مفاهیمی چون آزادی و امنیت با توجه به قلمرو ذهنی موجود در فضا برای استفاده‌کنندگان ایجاد شده است.

پی‌نوشت‌ها

1. Gender, urban space, and the right to everyday life
2. Yasminah, Beebeejaun
3. Right to the city
4. The Right to everyday life
5. Toward more inclusive public spaces: Learning from the everyday experiences of Muslim Arab women in New York City
6. Johnson & Miles
7. Modernizing the public space: gender identities, multiple maternities, and space politics in Tehran
8. Vaiou, D., & Lykogianni, R
9. Women, neighborhoods and everyday life
10. ToviFenster
11. Gender and the city: The different formations of belonging
12. Henri Lefebvre

فهرست مراجع

۱. رودگر، محمدجواد. (۱۳۸۸). عدالت جنسیتی از دیدگاه علامه طباطبایی و شهید مطهری. *مطالعات راهبردی زنان*، ۴۹-۸۰.
۲. طباطبایی، محمدحسین. (۱۳۹۰). *المیزان فی تفسیر القرآن*، (جلد ۴)، تهران: مرکز نشر فرهنگی رجاء.
۳. علیخواه، فردین؛ و شفیع، معصومه. (۱۳۹۳). فضا و بازتولید قدرت، مطالعه‌ای درباره تفکیک جنسیتی در دانشگاه‌های تهران، *تحقیقات فرهنگی ایران*، ۷ (۲۵)، ۹۵-۱۲۲.
۴. فاضلی، نعمت‌الله. (۱۳۹۴). زنانه شدن فضای شهری در ایران امروز، با تکیه بر فضای کلان‌شهر تهران. *پژوهش‌نامه زنان*، ۲، ۱۰۷-۱۳۲.
۵. فاضلی، نعمت‌الله؛ و ضیای، محدثه. (۱۳۹۳). شهر دوستدار زن شناسایی معیارهای شهر دوستدار زن از نظر زنان متعلق به پایگاه‌ها و تیپ‌های مختلف اجتماعی تهران، *نشریه جامعه پژوهی فرهنگی*، ۵، ۵۹-۹۴.
۶. محمدپور، احمد. (۱۳۹۲). *روش تحقیق کیفی ضد روش (منطق و طرح در روش‌شناسی کیفی)*، تهران: نشر جامعه‌شناسان.

Explaining and Regenerating of the Effective Powers to Enhance the Quality of Women's Presence with the Iranian-Islamic Approach (Case Study: Urban Space around the Holy Shrines)

Hamid Pour Hosein Roshan, Ph.D, Candidate in Urban Planning, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

Mohammad Reza Pourjafar, Professor, Urban Planning Department, Faculty of Art, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.*

Hamid Reza Sarami, Ph.D., Associate Professor, Urban Planning Department, Faculty of Art, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

Abstract

Public spaces are a place for meeting everyday needs and public life in cities. These spaces change over time, based on socioeconomic and cultural conditions. The suitability of the urban spaces depends on the ability of them to respond on the needs of their users. Despite the fact that women consist half the city's population, does not pay attention to the design and construction of urban spaces. It is necessary to explain the intellectual definitions of women in relation to urban spaces so that can be extracted the factors that increase the quality of women's presence in these spaces. Urban spaces around the holy shrines because of its religious nature have created a good bed for the free and secure presence of women without gender-based attitudes. This research has tried to explain the qualities of special urban spaces (the space around holy shrines) from the Perceptual-Semantic System of Women so answer the reasons for the presence of women in different spaces. Since the purpose of this research is the semantic perception of women from urban spaces, qualitative methodology has been selected as the dominant methodology and ethnographic research method for conducting research operations and the basis theory method for analyzing data. The participants comprise thirty-five women from Rasht's Sagharizan and Lahijan's Gaabune neighborhood. A targeted sampling method was used to select the participants. The data in this study were collected using open observation, participatory observation and interviewing. In this research, the field theory approach, which is one of the methods for analyzing qualitative data, is used to analyze the data. The findings of this study were based on the frameworks presented in the qualitative method and the underlying theory. The textual data and interviews were collected from 35 women in urban spaces Around Holy Shrines in order to open the line for extracting the initial coding concepts. Qualitative findings using the Grounded theory showed that the eight factors of the total observer, respect for space, hidden mental territory, fear of fault, hope for encouragement, educational dimension of space and privacy as essential powers are effective in increasing the presence of women. The obtained findings can be generalized in urban spaces in the following cases: Observer: In the components of observer women, lady's directors, and family presence and ... the ability to represent. Hidden Space Matter: Creating educational and promotional dimensions in a set to change the realm of space users will prepare women and men for space presence. Encourage good behaviors in space: Such a kind of perspective and management will provide a strong pivotal education, especially for lower age groups. Education axis space: Urban space is required to emphasize the proper behaviors of the space. Fear of mistake: Using management and control rules to deal with inappropriate behaviors and hidden cybercrime in space. Participation in space change: the presence of women in space change and change. In this way, the body and space behavior will be corrected, and the requirements of all the groups will be present.

Keywords: Women- Presence – Qualitative research -Grounded Theory - Urban Space around Holy Shrines.

* Corresponding Author Email: :pourja_m@modares.ac.ir